

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.220>
УДК 379.85+37+001.8(477)

Ярослава ВЕРМЕНИЧ

докторка історичних наук, професорка,
член-кореспондент НАН України,
завідувачка відділу історичної регіоналістики,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
verrosla@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ОБРІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ПРАКТИК У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

Рецензія на книгу: Українська енциклопедія туризму

Київ: Юрінком Інтер, 2023. 660 с.

Глобалізаційні трансформації до невпізнання змінили сучасний світ, перевели на рівень багатофакторної складності соціокультурні практики, політику та суспільне життя. Не дивно, що одним з найбільш очікуваних проявів глобалізації став бурхливий розвиток комунікативних та інформаційних інтеракцій, які надали потужний поштовх модернізаційним процесам у туристичній галузі. Стратегії осмислення туристичної культури в умовах новітньої реальності інформаційного суспільства почали концентруватися на представленні феномена туризму в якості глобальної практики творення історії світової культури. Дуже швидко постала нагальна потреба генерації інноваційних моделей управління туризмом, оновлення його інфраструктури, регулювання

Цитування: Верменич Я. Міждисциплінарні обрії освітньо-наукових практик у туристичній галузі [Рец. на кн.: Українська енциклопедія туризму. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 660 с.]. *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 220—225. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.220>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

логістики туристичних потоків на глобальному, національному та регіональному рівнях. Система туристичних комунікацій — як мережа інтерактивних взаємодій та цифрових технологій — набула стратегічного значення в контексті репрезентації образу та іміджу України у світовому просторі.

Органічний зв'язок туризму з численними секторами соціокультурної сфери обумовлює необхідність застосування сучасного теоретико-методологічного інструментарію соціогуманітаристики в процесі філософського переосмислення усталених понять та категорій, концептів та парадигм. Проте, попри великий запит на філософські тренди в туристичній науці та освіті, все відчутніше в сучасному туризмологічному дискурсі спостерігається «криза репрезентації» теоретичних та епістемологічних методів наукового пошуку.

Безперечно, сьогодні «важкі часи» як для практичного функціонування туристичної галузі, так і для філософських рефлексій щодо застосування інноваційних підходів організації, планування й управління системою туризму, впливу на динамічний розвиток індустрії туризму інструментів діджиталізації. Утім, бурхливі та карколомні реалії нашого життя вимагають не лише емоційних меседжів із приводу того, що «світ має знати, що відбувається в Україні», а й реальної репрезентації її культурно-історичного та рекреаційного потенціалу, територіальної ідентичності та національної суб'єктності всіма можливими засобами. Туризм, який є напрочуд динамічним явищем, що чутливо реагує на будь-які глобально-регіональні трансформації, у сучасних умовах набуває ознак когнітивно-інтелектуальної сфери, здатної не тільки адекватно відповідати на виклики та загрози, але й прогнозувати їх.

Що більше ми глобалізуємося, то більше фрагментованим стає світ. Культура туризму органічно супроводить повсякденне людське життя, її інтелектуальний потенціал значною мірою зумовлений комплексним і міждисциплінарним характером туристичних практик, які орієнтовані на узагальнення та концептуалізацію різних вимірів туристичного досвіду. Сучасна культура туризму покликана не тільки адаптувати фахівців галузі до практичних реалій туристсько-екскурсійного процесу, але й сприяти формуванню у них стратегічного мислення, філософського світогляду, енциклопедичності знань та високого професіоналізму.

Антропоцентризм, увага до людини та її оточення зближує культуру туризму з такими популярними напрямками соціогуманітаристики, як історія повсякденності, просторова та соціальна історія. Їх синергетичний потенціал відкриває величезні можливості для виявлення історичних закономірностей просторового розвитку, генерування стратегій регіональної політики, моделювання наявних та

імовірних соціокультурних ризиків конкретних територій. Теорії просторового розвитку становлять саме той концептуальний каркас, який включає цілісну систему взаємопов'язаних принципів, ідей, методологій, що характеризують форми функціонування та тенденції розвитку просторових об'єктів. В умовах глобалізації просторові теоретичні концепції набувають ознак міждисциплінарного орієнтира в контексті розробки наукових стратегій, спрямованих на вивчення процесів геополітичної регіоналізації, осмислення нової ролі територій, виявлення чинників просторових змін та пошуку нових форм глобально-регіональної взаємодії.

Очевидно, що основні параметри концептуального оновлення туризмологічного дискурсу повинні базуватися на міждисциплінарних детермінантах. Але неодмінною умовою застосування методології міждисциплінарності є дотримання певного дистанціювання від механічного поєднання різномірних сфер та напрямів, суперечливих субдисциплін, принципів та світоглядних орієнтацій. У визначенні предметно-об'єктного простору туризмознавства нерідко спостерігається поліваріативність і регламентованість, глобальність і локальність, умоглядність і акцентованість на широкому спектрі практичних питань, верхоглядство і ґрунтовність, професійність і відверте аматорство. Те, що у туризмі розмиваються межі між наукою і практикою, великою мірою обумовлює всеохопність туризмознавчих пошуків. Дійсно, різноманітними дослідженнями у сфері туризму може займатися будь-хто і будь-коли, у будь-якому віці. Важливо лише дотримуватися простих правил і певних кваліфікаційних вимог, щоб не збитися на манівці непрофесіоналізму. Утім, саме на «межі» між професіоналізмом і заняттями улюбленою справою без належної підготовки приховано багато небезпек.

Оволодіння теоретико-методологічними стратегіями сучасної науки є принципово важливими завданнями туризмознавства, запорукою утвердження його науково-освітнього потенціалу та прогностичних функцій. Для повноцінного інституційного оформлення туризмознавства як науки, потрібна системна та фахова підготовка кадрів, чітке окреслення дисциплінарного статусу та усвідомлення того, що кожний новий рівень наукового пізнання — це не просто узагальнено-описовий ракурс, але й спроба нового теоретико-методологічного осмислення поставленої проблеми. У силу своєї масовості та локалізації об'єктів дослідження туризмознавство об'єктивно приречене на певне теоретико-методологічне відставання від найбільш просунутих галузей соціогуманітарного знання, проте оволодіння найсучаснішими науковими методами, висока наукова етика та культура є для туризмознавства такою ж вимогою часу, як і для інших соціогуманітарних дисциплін.

У чому полягає сутність туризму як суспільного явища та якими є його функції? Які чинники виникнення й розвитку туризму? Як визначити науковий простір туризмознавства та забезпечити науковий пошук від спрощених схем? Чому питання статусу туристичного знання викликає так багато дискусій? Своєрідну спробу знайти відповіді на ці питання й одночасно запропонувати наукознавчий код аналізу культури туризму зроблено у виданні «Українська енциклопедія туризму», підготовленому колективом авторів під загальною редакцією В. Федорченка.

Ознайомлення з працею засвідчує, що вітчизняний освітньо-громадський загал, який займається опануванням туристичної науки, не лишається байдужим до проблем переосмислення дисциплінарних структур та ієрархій галузей туризмологічного знання. Автори слушно актуалізують проблеми, пов'язані з проясненням суспільної природи туризму, характеру зв'язків між його складниками, визначенням ролі й місця туризмознавства в системі наук, осмисленням його міждисциплінарних основ. Адже туризм — це і наука, і соціальний інститут зі своєю інфраструктурою, і система туристичної інформації, і різного роду соціокультурні комунікації. У майже безмежному переліку його основних функцій все ж вдається виокремити рекреаційну, релігійну, соціальну, культурну, екологічну, економічну, просвітницьку, виховну, оздоровчо-спортивну тощо.

Увага на цих питаннях зосереджена напрочуд своєчасно. Оновлення методологічних стратегій соціогуманітаристики, свідками й учасниками якого ми стали на рубежі століть, висуває на перший план проблему міждисциплінарності і дисциплінарних меж, співвідношення антропоцентричних, наративістських, психоісторичних, мікроісторичних парадигм. З просторовим, соціологічним, антропологічним, лінгвістичним та іншими поворотами та постмодерністськими викликами пов'язують сьогодні необхідність переформатування дисциплінарної структури соціогуманітарної науки, переосмислення теоретико-методологічних засад, понятійного тезауруса, ієрархії субдисциплін і окремих напрямів.

Порушувати питання експлікації цілого комплексу нових і усталених туризмологічних понять сьогодні конче потрібно, адже багатofункціональність сфери туризму зумовила появу численних наукових підходів до означення цього феномену. Наближатися до їх вирішення продуктивно на основі наукових парадигм інформаційної культури, які орієнтовані на розуміння туризму як інтегративної ресурсної системи, базованої на синергетичному ефекті взаємодії природничих, технічних та суспільних наук. Проте, варто чітко усвідомлювати ризики та небезпеки, пов'язані із механічним застосуванням міждисциплінарної методології, порушенням діалектичного взаємозв'язку практичних та теоретичних факторів розвитку туристичного знання.

Слід вітати намагання авторського колективу енциклопедії репрезентувати унормування міждисциплінарних підходів до аналізу туризмологічних категорій у контексті системного розгляду змісту понад 1500 понять, що відображають туризм у багатовекторному вимірі — філософському, економічному, правовому, географічному, історичному, педагогічному, політологічному, культурологічному, соціологічному, архітектурному, релігієзнавчому. Мета, яку поставили перед собою автори, досить амбітна; реалізувати її на належному науковому рівні — завдання не з простих. Проте, енциклопедія привертає увагу саме цією амбітністю та філософським підходом до застосування міждисциплінарності та контекстуальності, змушує замислитися над багатьма питаннями, фактично, ставить більше запитань, ніж дає відповідей. Можливо, у цьому й полягає гносеологічний сенс подібних праць.

Акумуляція різноманітних міждисциплінарних підходів нерідко зумовлює небезпеку розмивання дослідницького поля, а відтак і втрати чітких методологіч-

них орієнтирів. За таких умов визначною рисою стає «гносеологічна поліфонія» та відхід від прийнятних форматів і схем підготовки енциклопедичних видань. Порушення канонів енциклопедистики та різноспрямованість теоретико-методологічного інструментарію здатне утруднювати системне сприйняття матеріалу та зміщувати акценти в бік популяризаційно-практичної спрямованості подібних праць. Застосування принципів методологічного релятивізму та всеохпності створюють враження фрагментарності та незавершеності, тим самим артикуючи потребу серйозного доопрацювання та осучаснення вміщеного матеріалу. Подібні вади притаманні багатьом енциклопедичним виданням, у їх подоланні позитивним чинником виступає налаштованість авторського колективу на конструктивний діалог та удосконалення праці у наступних перевиданнях.

В оновленому варіанті енциклопедії було б доцільним більше уваги звернути на регіонально-історичні аспекти культури туризму. У наш час, коли історія є гострою зброєю у політичній боротьбі, а створені на основі просторової дистанційованості та відчуженості історичні міфи претендують на роль «символу віри», особливо актуальним є завдання чіткого окреслення регіонально-історичної специфіки у будь-яких енциклопедичних форматах. Регіональний та локальний аналіз культури туризму здатний забезпечити умови для концептуалізації туризмологічного знання на новому фундаменті — з урахуванням сучасних глобалізаційних реалій та локальних змін у соціальному, демографічному економічному, культурному розвитку регіонів. Мікроісторичні підходи можуть виявитися не менш продуктивними в акцентуванні соціокультурної ролі туризму, сприянні розвитку регіональної самосвідомості та локальної історичної пам'яті.

Реально наявна невідповідність між масштабами туризму як суспільного явища і рівнем осмислення його предметно-дисциплінарного статусу спонукає до роздумів над тим, чим все-таки є сучасне туризмознавство: наукою чи методом, фундаментальною чи спеціальною дисципліною, різновидом соціогуманітарного знання чи галуззю економіки? Хоч дискусії на ці теми точаться уже протягом тривалого часу, істотного прогресу поки не спостерігається. Уявляється корисним з цього погляду при перевиданні енциклопедії здійснити хоча б короткий екскурс в історію туризму як явища, соціального інституту, наукового напрямку та навчальної дисципліни. Можливо, у такий спосіб простіше буде вирішити проблеми, пов'язані зі створенням теоретико-методологічного фундаменту туризмознавства та оновленням термінологічного тезауруса, який сьогодні має кардинально відрізнятися від того, який був напрацьований у минулому столітті.

Запропонований в енциклопедії формат міждисциплінарності наочно репрезентує складнощі у знаходженні консенсусу між відмінним баченням завдань і функцій туризмознавства в істориків, географів, археологів, етнографів, політологів, культурологів, економістів, урбаністів. Сучасні принципи міждисциплінарності в наукових дослідженнях — вимога часу та важливе завдання освітньої політики, застосування міждисциплінарної інтеграції підпорядковано підвищенню, а не зниженню наукового потенціалу будь-якого інтелектуального продукту. Логіка застосування міждисциплінарного синтезу полягає у

демонстрації «якісного стрибка», переходу накопиченого знання з екстенсивного стану в інтенсивний.

Наостанок хотілося б зауважити: справа адаптації вітчизняного туризмознавства до вимог часу — це не лише проблема наукового та освітньо-громадського загалу. Обслуговуючи освітню сферу і туристичну галузь, туризмознавство істотно впливає на суспільну атмосферу й імідж країни, і саме тому в оновленні його концептуальних засад та методологічних підходів зацікавлені всі. Діапазон туризмознавства справді неосяжний, практично немає меж і у визначенні охоплених ним граней життя суспільства. Туризмознавця цікавлять археологічні та етнографічні артефакти, історія міст і сіл та їхнє архітектурне обличчя, стан тієї чи іншої пам'ятки та долі відомих і невідомих діячів науки та культури. Джерела масовості туризмознавства та його популярності у тому й полягають, що усвідомлення спільності долі людей, які мешкають поруч, та особистої причетності до своєї історії створює у людини, з одного боку, відчуття захищеності, а з другого — відповідальності перед майбутніми поколіннями за успадковані від минулого безцінні духовні скарби. Не менш відповідально треба ставитися і до формування громадської думки щодо будь-якої науки. «Відповідальність науковця», «етика науки» та «етичний кодекс вченого» — це не лише метафори, а дієві етичні принципи, якими мають керуватися усі, хто формує у майбутніх поколінь орієнтири наукового пізнання, межі дозволеного і недозволеного, ініціативи моральності та доброчесності. Адже наукові праці — це своєрідні інтелектуальні скарби, які мають апелювати не тільки до емоцій, а й до інтелекту.

Надійшла / Received 09.11.2023

Yaroslava VERMENYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of Historical Regional Studies,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
verrosla@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4445-9492>

INTERDISCIPLINARY HORIZONS OF EDUCATIONAL
AND SCIENTIFIC PRACTICES IN THE TOURISM BRANCH

Book Review: Ukrainian Encyclopedia of Tourism
Kyiv: Yurinkom Inter, 2023. 660 p.